

Письменський Є. О.,

доктор юридичних наук, доцент

завідувач кафедри

загальноюридичних дисциплін

Луганського державного

університету в внутрішніх справах імені

Е. О. Дідоренка

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Суспільно-політичні зміни в Україні, які відбулись 2014 року і тривають досі, вимагають відмови від усталених негативних тенденцій у реалізації державної політики за всіма напрямками, включаючи кримінально-правовий. З огляду на низку обставин ця сфера є особливо чутливою в наш час, необхідність її реформування серед іншого потребує поміркованості та обережності в застосуванні тих чи інших методів здійснення кримінально-правової політики, ретельного і глибокого аналізу приводів криміналізації та декриміналізації, дотримання певних умов.

В останні роки український законодавець здебільшого використовував інструменти, про які йдеться, для реагування на нові виклики, загрозливі для безпеки всієї держави. Серед них – передусім агресивні дії Російської Федерації в Автономній Республіці Крим, наслідком яких стала анексія цієї території України, а також початок бойового протистояння в Донецькій і Луганській областях, що потягло тимчасову втрату українського суверенітету в частині цих регіонів.

На офіційному рівні керівництво Російської Федерації заперечує свою причетність до злочинів, вчинених і вчинюваних в Україні, намагаючись як слід маскувати власну протиправну діяльність в Україні (як, до речі, і в інших країнах, які ставали жертвами російської агресії). Подібні технології як-то використання класичних прийомів ведення війни, здійснення збройної агресії (за участі як регулярних, так і нерегулярних військових формувань) у поєднанні із публічним запереченням причетності тієї чи іншої держави до певного конфлікту фахівці називають гібридною війною. Обов'язковими складовими такої війни, які найбільше візуалізують її гібридність, є здійснення потужного інформаційного впливу

на супротивника (інформаційна війна³²) та використання можливостей сучасних комп'ютерних технологій з метою досягнення поставлених політичних цілей (кібервійна³³). Як зауважує В. Горбулін, хоча кожен конкретний елемент гібридної війни в ситуації з Україною не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий [3, 5].

Ці обставини не могли не вплинути на реалізацію кримінально-правової політики сучасної України у сфері забезпечення національної безпеки. Деякі з її напрямів природньо одержали найбільшу пріоритетність (йдеться про посилення ролі кримінального права у забезпеченні охорони засад національної безпеки, інформаційних відносин, військової сфери тощо).

На сьогодні можна констатувати, що загалом наявного кримінально-правового ресурсу достатньо для того, щоб адекватно реагувати на різноманітні прояви гібридного протистояння. Щоправда, серед юристів продовжуються дискусії стосовно деяких проблем кримінально-правового регулювання в частині належного забезпечення охорони національної безпеки та необхідності його вдосконалення.

Як приклад, йдеться про ідею встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм, яка актуалізується з огляду на перебування частини території України поза контролем української влади.

Зазначена заборона не є унікальною та має безліч історичних корінь. Так, КК Литовської Республіки у ст. 120 передбачає відповідальність громадян Литовської Республіки, які сприяли в умовах окупації або анексії структурам незаконної влади утвердженню окупації або анексії, допомагали незаконній владі діяти проти Литовської Республіки [4].

Під час підготовки Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у ст. 111 КК України про державну зраду передбачалось внести зміни, які б дозволяли притягти особу до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, тобто умисне, добровільне співробітництво в будь-якій формі з окупаційною державою або її представниками на тимчасово окупованій території на шкоду державним інтересам

32 Використання і управління інформацією як спосіб підготовки до військових дій та їхнього супроводження знайшло найяскравіший прояв в умовах поточної гібридної війни в Україні (див., напр. [1]).

33 Див., напр. [2].

України [5]. Таку законодавчу дефініцію складно назвати визначеною юридично чітко, вона неодмінно потребувала свого доопрацювання³⁴. Урешті-решт зазначена пропозиція на знайшла підтримки, а з остаточної редакції цього закону відповідні зміни були виключені.

Разом з тим проблематика криміналізації колабораціонізму залишається насущною, адже кримінально-правова оцінка подібних дій дається по-різному: за ст. 109, 110 [6], 111 [7] та ст. 258-3 [8] КК України. Є підстави вважати, що не завжди зазначені кримінально-правові норми повністю охоплюють прояви колабораціонізму, ряд з них можуть залишатись поза межами дії кримінального закону. Так, для деяких із зазначених злочинів визнається обов'язковою спеціальна мета, пов'язана із завданням конкретної шкоди національній безпеці України або вчиненням терористичного акту. Натомість виконання низки функцій у секторі публічного управління на території, не підконтрольній українській владі, не завжди зумовлене саме таким характером мети.

При цьому колабораціонізм повинен розглядатись як явище, яке є менш суспільно небезпечним за державну зраду чи участь у діяльності терористичної організації, а отже, каратись м'якше за них. На сьогодні істотна кількість осіб у тому чи іншому виді здійснюють діяльність, властиву органам публічної влади, сприяючи в той чи інший спосіб підривної діяльності проти України. Оцінка таких дій як особливо тяжкого злочину, незалежно від характеру співпраці, є не справедливою та не дозволяє як слід індивідуалізувати кримінальну відповідальність. Колабораціонізм може розглядатись як привілейований склад державної зради (діяння, умисно вчиненого громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, національній безпеці України), чим забезпечуватиметься належна диференціація кримінальної відповідальності за її вчинення.

На окрему увагу в контексті рушійних сил гібридної війни та сучасних викликів безпеці України заслуговує проблема забезпечення охорони національної та історичної пам'яті, а також злочини, вчинені у сфері професійної діяльності журналістів.

Так, 2015 року український парламент ухвалив низку законів, спрямованих на декомунізацію всіх сфер суспільного життя. Понад двадцять років після проголошення незалежності України в 1991 році процес

³⁴ Щонайменше, деякі форми співробітництва не мають належного рівня суспільної небезпечності, характерного для злочинів. Тож співробітництво лише в окремих формах може заслуговувати на криміналізацію. Неодмінному визначенню також підлягає саме поняття співробітництва, яке може тлумачитись вкрай широко.

декомунізації не мав системного характеру, відбувався вкрай повільно та хаотично. Урешті-решт неспроможність відірватись від радянського (а отже російського) минулого дорого коштувала українцям, істотним чином вплинувши на хід гібридної війни. Спільне минуле, відображене в сучасному бутті, стало тим базисом, що дозволив з використанням різних засобів (передусім інформаційних) скеровувати агресію в заданому напрямку та надавати їй бажаних скритних форм.

Розпочатий процес декомунізації вимагав забезпечення його правової охорони, зокрема і ресурсами кримінального права. Тож не дивно, що одночасно із законами щодо декомунізації у КК України з'явилась ст. 436-1 КК України. Вона встановила відповідальність за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Безумовно, внесені до кримінального закону зміни можуть бути оцінені як загалом позитивний крок на шляху до забезпечення охорони історичної та національної пам'яті (принаймні в порівнянні з попередньою редакцією ст. 436-1 КК України), хоча й вони не позбавлені певних вад та справедливо критикуються правниками. Серед іншого мовиться про розуміння понять «націоналістична ідеологія» або «тоталітарна ідеологія», вичерпного переліку яких не передбачено, надмірність криміналізації (в частині обігу матеріалів відповідного змісту), непропорційність запровадженої санкції тощо.

Щодо сфери професійної діяльності журналістів, то в ній можуть вчинюватись як злочини, які завдають шкоду цій діяльності, так і злочини, які вчиняються журналістом у процесі своєї професійної діяльності. Якщо стан кримінально-правового забезпечення охорони законної професійної діяльності журналістів є переважно задовільним, то деякі із діянь, вчинюваних журналістами у процесі такої діяльності, можуть заслуговувати на криміналізацію [9, 99].

Здійснення кримінально-правової політики у цьому векторі, ефективне врегулювання відповідної сфери відносин мають відбуватись з врахуванням динамічності та безперервності процесу оцінювання державою відповідності чи невідповідності певної поведінки інтересам (ідеям) та потребам суспільства на конкретному етапі його розвитку [10, 68]. Сказане актуалізується досліджуваними умовами гібридної війни, адже накопичений досвід протидії їй в Україні засвідчує, що окремі форми інформаційного впливу можуть завдавати істотної шкоди національній безпеці. Саме завдяки потужному й агресивному інформаційному забезпеченню було створено належне підґрунтя навесні 2014 року,

що значно полегшило вчинення подальших військових дій в Криму та згодом на Сході України [11].

Залишається актуальною та потребує свого подальшого фахового вивчення проблематика криміналізації поширення завідомо недостовірної інформації, здійснюване журналістом з використанням засобів масової інформації. Так, британські фахівці пишуть про доцільність запровадження нової категорії злочинів, яку позначають терміном «кричуща брехня, яка завдає серйозної шкоди». Вони зауважують, якщо функція кримінального права полягає в запобіганні шкоди шляхом стримування осіб від певних форм поведінки, то в такому разі закон не може ігнорувати окремі прояви (випадки) поширення неправдивої інформації і покликаний карати винних у цьому осіб кримінальними санкціями [12, 529, 572-573].

У контексті визначення кримінально-правових наслідків злочинів як одного з напрямів реалізації кримінально-правової політики України за умов гібридної війни одним із найбільш складних питань залишається амністія.

На сьогодні амністія, будучи одним із привілейованих заходів кримінально-правового впливу, знаходиться в поточному порядку денному української держави передусім у контексті тих подій, які пов'язані із вчиненням гібридних атак на її конституційний лад та територіальну цілісність. Узавши під контроль частину української території, Російська Федерація, фактично створила умови, за яких певна частина місцевих мешканців, які з тих чи інших причин є не здатними залишити своє місце проживання, були вимушені долучатись до формованих нею органів управління. Натомість хтось це робив свідомо, розраховуючи на певні преференції від російської влади. Отже, питання застосування амністії в умовах гібридної війни вимагають серйозного наукового аналізу з тим, щоб у підсумку досягти належного соціально-політичного балансу. Здійснюване стосовно певної групи осіб прощення повинно бути не лише гуманним, але і справедливим, воно має унеможливити уникнення від кримінальної відповідальності особам, які умисно та наполегливо знищували українську державність, виконуючи при цьому активну роль. З іншого боку, амністія щодо окремої категорії осіб дозволить зняти накопичену напругу в суспільстві, відновити порушений лад соціальних відносин у нашій державі, продемонструвати всьому світові гуманістичний потенціал кримінального законодавства України etc.

У цьому напрямі видається необхідним невідкладно розробити та ухвалити закон про амністію щодо осіб, які вчинили злочини будь-якого

ступеня тяжкості, не пов'язані із застосуванням насильства (можливими є й інші варіанти категорії злочинів), на території анексованого Криму та в неконтрольованій українською владою частині Донецької і Луганської областей, передбачивши можливість їхнього звільнення від покарання. Умовами такого звільнення може бути виконання однієї або комплексу дій: добровільне повідомлення про вчинений злочин, сприяння розкриттю інших злочинів та (або) запобігання їхньому вчиненню, добровільна здача зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв та ін. Такий підхід передбачає заохочення осіб до припинення вчинення злочинів, створює належне підґрунтя для виявлення та розкриття злочинів, вчинених іншими особами, за умов обмежених можливостей їхнього встановлення. Необхідною складовою цього процесу є широке інформування населення, яке знаходиться на непідконтрольній українській владі території, щодо прийняття відповідного акту про амністію та умови її застосування. До речі, запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм могло б сприяти здійсненню саме такої «першої хвили» умовної амністії, зробивши її більш акцентованою.

З відновленням української влади на зазначеній вище території є доцільним розробити наступний, менш привілейований закон про амністію зі спрямуванням його дії на більш вузьке коло осіб (як варіант, лише тих які вчинили будь-які злочини невеликої та середньої тяжкості, не пов'язані із застосуванням насильства).

Використані джерела:

1. Snegovaya Maria. Putin's information warfare in Ukraine. Soviet origins of Russia's hybrid warfare, Russia Report 1. Institute for the Study of War, Washington, DC (2015) // <http://understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin's%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf>
2. Jones Sam. Russia's Cyberwarriors Use Twitter to Hide Intrusion // Financial Times (July 29, 2015) // <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/74d964a2-3606-11e5-b05b-b01debd57852.html#ixzz3hPLzdvvz>
3. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / Володимир Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4. – С. 5-12.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111555

5. Проект Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України» // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4473-1&skl=8
6. Прокуратурою Луганської області в порядку спеціального досудового розслідування до суду направлено обвинувальні акти стосовно двох міністрів так званої «Ради Міністрів» терористичної організації «ЛНР» (серпень 2016) // http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=190011
7. Прокуратурою АР Крим розпочато кримінальне провадження за фактом вчинення колишнім членом-кореспондентом Національної академії правових наук України державної зради (жовтень 2015) // http://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=164722&fp=50
8. На Донеччині заочно судитимуть двох так званих «народних депутатів» терористичної організації «ДНР» (серпень 2016) // http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=190013
9. Письменський Є. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному етапі його розвитку / Євген Письменський // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2016. – № 1. – С. 90-103.
10. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 528 с.
11. Dawisha Karen. Putin's Press Propagandists // The Wall Street Journal (July 5, 2016) // <http://www.wsj.com/articles/putins-press-propagandists-1467761144>
12. Druzin Bryan and Li Jessica. The criminalization of lying: under what circumstances, if any, should lies be made criminal? // The Journal of criminal law & criminology. – 2011. – Vol. 101 No. 2. – P. 529-573.